

RECENZII

Paul Ekman, *Minciunile adulților. Indicii ale înșelătoriei în căsnicie, afaceri și politică*, Editura Trei, București, 2009, 488 p.

Paul Ekman este profesor de psihologie la University of California din San Francisco și reprezintă una dintre cele mai cunoscute personalități preocupate de studiul emoțiilor. Cercetările sale, de orientare darwinistă, se axează de peste patru decenii pe studiul emoțiilor și al expresiilor faciale asociate acestora. Activitatea sa de dată mai recentă se centrează asupra descifrării indicilor minciunii și înșelăciunii. Cartea de față aparține acestei categorii.

Titlul cărții este de natură să suscite interesul, dar și să inducă în eroare: suntem tentați să ne așteptăm că vom primi rețete prin care să îi prindem pe mincinoși. În realitate însă, avem de-a face cu o lucrare bazată pe analiza unei serii de experimente științifice, alături de împărtășirea unei vaste experiențe a autorului.

Termenul „înșelătorie” este folosit de către autor ca sinonim pentru cel de „minciună” și definit astfel: „o persoană induce în eroare în mod deliberat o altă persoană fără să o prevină în legătură cu acest lucru și fără ca ținta să fi cerut în mod explicit să facă acest lucru.” (p. 31).

Nu aspectul moral reprezintă preocuparea majoră a autorului, deși regăsim câteva aprecieri legate de moralitatea utilizării diferitelor forme ale minciunii în politică, căsătorie sau relații de afaceri. Profe-

sorul Ekman își dorește o abordare echidistantă, fără judecăți de valoare părtinitoare; el nu încurajează și nici nu condamnă minciuna: doar o analizează.

Pentru căsnicie, autorul folosește exemple din beletristica americană și este aspectul cel mai puțin studiat și exemplificat în lucrare. Multe dintre exemplele sale sunt legate de politică, mai ales de politica la nivel înalt, dintre președinți de stat, miniștrii și diplomați.

Profesioniștii care au ca scop al muncii lor detectarea celor care mint sau încearcă să mintă reprezintă categoria căreia îi este adresată cartea, cu predilecție. Aceștia beneficiază de o multitudine de indicii la care pot fi atenți pentru a investiga mai în amănunt dacă o persoană încearcă să înșele și care sunt punctele fierbinți unde este important să se obțină mai multe informații.

Interesul pentru studiul temei legată de înșelătorie i-a fost stimulat autorului de specialiștii psihiatri, care l-au întrebat dacă poate oferi un răspuns la întrebarea: „pot oamenii, chiar și atunci când sunt foarte supărați, să controleze mesajele pe care le emit, ori comportamentul lor nonverbal poate trăda ceea ce este ascuns după vorbele lor?” (p. 16). Autorul, împreună cu diferiți psihiatri și psihologi, apreciază că există anumite expresii și gesturi ce ar putea trăda sentimente ascunse, pe care le numește “microexpresii” și “microgesturi”, datorită duratei extrem de scurte pe care acestea o au. Totuși, indiciile nonverbale

ale înșelătoriei apar în unele minciuni, în timp ce în altele, acestea nu se manifestă.

În multe cazuri, mincinosul este ajutat să mintă de chiar victima minciunii, prin faptul că aceasta își dorește să fie înșelată, pentru că ambii – mincinosul și victima – au o miză în a permite unei erori să persiste. Participarea victimei în astfel de situații ar putea fi rezumată astfel: „victima trece cu vederea greșelile mincinosului, apreciind ca foarte firesc un comportament ambiguu, ajutând în mod tacit întreținerea minciunii, pentru a evita cumplitele urmări pe care le-ar avea descoperirea acesteia” (p. 21). Putem vedea în această abordare explicativă influența dramaturgiei sociale a lui Goffman, prin sugerarea ideii de „acting”.

Autorul consideră că există două feluri elementare de a minți: a tăinui și a falsifica. Tăinuirea presupune ascunderea unor informații, fără a spune ceva neadevărat, pe când falsificarea presupune prezentarea unor informații false ca fiind adevărate. Mulți preferă tănuirea, în locul falsificării, din varii motive: este mai simplu ca ulterior să spui că ai uitat și să completezi informațiile lipsă decât să afirmi ceva apoi să fii confruntat cu consecințele. Tănuirea este pasivă.

Referitor la minciunile care implică emoții, profesorul afirmă: „cu cât emoția e mai puternică, cu atât există un risc mai mare să scape vreun indiciu care să o dea de gol, în ciuda osteneții pe care și-o dă mincinosul ca să o tănuiască.” (p. 36). Prin falsificarea unei emoții se poate acoperi o emoție tănuită. Cea mai bună cale de a ascunde emoții puternice este folosirea unei măști, iar cea mai bună mască este să afișezi o falsă emoție. Cel mai adesea folosită mască este zâmbetul, ce servește ca opus pentru fiecare emoție negativă, fiind cel mai ușor de controlat în mod voit. Diferitele tipuri de zâmbete sunt prezentate și analizate în capitolul “Indicii faciale ale înșelătoriei”, din perspectiva expresiei faciale care le prezintă.

Zâmbetele sociale prezintă anumite sentimente pe care persoana nu le simte în realitate, dar sunt necesare și folositoare. Politețea este considerată de foarte multă lume ca fiind absolut necesară în relațiile cu ceilalți, chiar dacă în nenumărate situații s-a renunțat în mare parte la protocol. În prezent mulți consideră că este normal ca oamenii să se comporte și exprime așa cum simt, fără a uzita de politețe și etichetă, dar această libertate de exprimare asumată este sursa multor situații jenante, jignitoare și poate chiar conflictuale între persoane. Așa că avem nevoie de minciună, deoarece mesajul fals s-ar putea să fie mai important din punct de vedere social decât adevărul (p. 436).

Sunt identificate și alte moduri de a minți: „indicarea unei piste greșite; recunoașterea unei emoții, dar inducerea în eroare în legătură cu ceea ce a cauzat-o; spunerea adevărului falsificat, sau a recunoaște adevărul prin exagerare sau umor, așa încât persoana-țintă să rămână dezinformată sau greșit informată; tănuirea pe jumătate sau a recunoaște doar o parte din ceea ce este adevărat, așa încât mincinosul să poată devia interesul persoanei-țintă privind ceea ce rămâne ascuns; și inferența incorectă sau spunerea adevărului, dar într-un mod care presupune opusul a ceea ce s-a spus” (p. 48).

Câteva indicii pe care autorul le-a folosit în studiile sale și pe care le recomandă și specialiștilor care au nevoie să descopere dacă persoanele mint și ce anume ascund sunt: o schimbare a expresiei pe fața persoanei, înghițitul cu noduri, respirația prea adâncă sau prea superficială, pauzele prea lungi între cuvinte, o microexpresie facială sau un gest care trădează (p. 50). Așa cum spuneam și mai înainte, aceste indicii nu trebuie luate ca atare, ca fiind un semn clar al faptului ca persoana respectiva minte, ci indicii ale unei posibile minciuni, indicii că „vânătorul de minciuni” trebuie să încerce să afle mai mult.

A minți în legătură cu emoțiile reprezintă un comportament dificil, deoarece oamenii nu pot alege când și ce emoție să simtă. Când o emoție este trăită, apar schimbări ce nu pot fi ascunse. Dar chiar și atunci când minciuna nu este concepută pentru a ascunde o emoție, tot vor apărea emoții legate de minciună: teama de a fi prins, vinovăția de a minți și plăcerea de a minți. Autorul oferă sugestii importante pentru cei care lucrează în poliție, agenții guvernamentale sau alte instituții care implică interacțiunea cu persoane suspectate de a avea motive să mintă și face distincții importante între teama de a fi prins a unui mincinos, de exemplu, și teama de a nu fi crezut a unui individ nevinovat.

Autorul relevă dificultățile cu care specialiștii se confruntă în realizarea experimentelor pentru studierea minciunii, deoarece este nevoie să fie create situații în care subiecții să simtă emoții puternice și să fie motivați să își ascundă aceste sentimente. Miza reprezintă un alt aspect care este dificil să fie creat în experimente pentru a obține rezultate relevante. „Managementul impresiei”, așa cum utilizează Erving Goffman sintagma, este altul în viața reală decât într-un experiment social, oricât de reală ar părea situația. Miza se referă atât la pedeapsa propriu-zisă, dacă minciuna eșuează, cât și la pedeapsa pentru actul angajării în minciună. Ekman îi sfătuiește pe părinți să țină cont de distincție și să își informeze copiii că pedeapsa pentru angajarea în minciună este una mai drastică decât cea pentru ceea ce se încearcă să se ascundă, dacă doresc să reducă riscul de a fi mințiți.

Vinovăția de a minți se referă și ea la două aspecte: vinovăția înșelătorului și vinovăția în legătură cu conținutul unei minciuni. Autorul oferă o perspectivă personală și provocatoare referitoare la vinovăția pe care cineva care se angajează în minciună o resimte, și anume, că neîmpărțășirea aceluiași valori sociale între înșelător și victimă va conduce la diminuarea

sau chiar la lipsa sentimentului de vinovăție al mincinosului și numește acest tip de minciună „minciună autorizată” (p. 82).

Minciuna poate genera și sentimente pozitive, cum ar fi plăcerea de a înșela, ce are în componența sa aspecte ca anticiparea provocării, mândria realizării, disprețul față de țintă, prezența publicului, spectacolul pus în scenă (p. 93–95). Aici se resimte din nou atingerea lucrărilor lui Goffman, căruia, de altfel, Ekman îi recunoaște influența.

Toate emoțiile pe care le-am menționat se pot trăda prin expresii ale feței, prin voce, mișcări ale corpului, prin cuvinte, însăși lupta de a le împiedica fiind un indiciu al înșelăciunii. Autorul dedică două capitole analizei diferitelor indicii ale înșelătoriei. Aici el face o analiză pertinentă, atât pe baza propriilor studii și descoperiri, cât și ținând cont de cercetările din domeniu. Cu toate că oferă informații utile, bine structurate și clar formulate, în final autorul spune că „Nu există un semn propriu-zis al înșelăciunii – vreun gest, o expresie facială sau zbaterea vreunui mușchi care să trădeze că acea persoană minte. Există doar indicii că o persoană nu este bine pregătită să spună o minciună și indicii ale emoțiilor care nu se potrivesc cu felul firesc de a fi al acelei persoane. Acestea dau naștere la scăpări sau indicii de înșelăciune” (p. 98). Este de apreciat faptul că autorul nu a încercat să ofere o rețetă și nu pretinde că a găsit modalitatea prin care să descopere că cineva minte. Pe tot parcursul cărții, autorul atrage atenția asupra relativității acestor indicii, analizând în detaliu diferite cazuri și situații experimentale. Este vorba, mai degrabă, de un ghid pentru cei interesați în a descoperi minciunii și minciunile lor.

Cuvintele și fața sunt aspecte pe care cele mai multe persoane le urmăresc la ceilalți pentru a găsi indicii ale înșelătoriei, dar minciunii știu asta și, la rândul lor, le monitorizează și încearcă să le controleze mai mult decât alte indicii, cum ar fi vocea

și corpul. Mincinoșii se pot da de gol prin cuvinte în câteva situații: din neglijență, prin greșeli de exprimare, folosind tiradele sau răspunsurile întortocheate și eschivările sofisticate.

Autorul atrage atenția asupra a două posibile erori de interpretare a indiciilor de înșelăciune, numite de el „hazardul lui Brokaw” (p. 116) – diferențele individuale în materie de comportament emoțional – și „eroarea lui Othello” – o persoană sinceră care se află într-o situație stresantă poate părea că minte, dar emoțiile sunt trăite din alte motive, nu datorită faptului că respectiva persoană minte – toate acestea fiind rezultatul faptului că expresivitatea emoțională diferă de la un individ la altul. Autorul conchide că „Nu există indicii de înșelătorie valabile pentru toate ființele omești...” (p. 119).

Un capitol al lucrării „Minciunile adulților” – „Poligraful ca vânător de minciuni” – este dedicat prezentării diferitelor studii și argumente legate de utilitatea și acuratețea poligrafului ca instrument de detectare a minciunilor. După cum se știe, poligraful detectează existența unei emoții și nu ce emoție resimte persoana respectivă, ceea ce poate duce la erori de interpretare. Sugestia pe care autorul o face este „... să nu tragă o concluzie fermă dacă un suspect minte sau spune adevărul doar în baza examinării cu poligraful sau a indiciilor comportamentale de înșelăciune” (p. 298).

Un aspect important pe care ar trebui să îl avem în vedere atunci când folosim informațiile diferiților autori în încercările noastre de a detecta minciuna este cel legat de diferențele culturale și de limbaj. Fiecare cultură are propriile stiluri și reguli de afișare ale expresiilor emoționale.

La finalul lucrării autorul oferă patru anexe utile celor care sunt preocupați în a studia minciuna și indiciile de înșelătorie. Din cunoștințele mele, există foarte puține studii legate de minciună în lume, iar în România cu atât mai puțin, ceea ce face ca lucrarea de față să fie binevenită, deoarece

aduce informații utile într-un domeniu lacunar din punct de vedere științific.

Gabriela Dinu-Teodorescu

Aurora Dumitrescu, *Vidul lui Havel, deci*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2006, 207 p.

Cartea reprezintă o apariție editorială de o deosebită valoare pentru literatura de specialitate, neexistând până în prezent o elaborare științifică de acest gen în publicistica sociologică din țara noastră. Având ca temă modelul cultural al comunicatorilor, lucrarea reprezintă o analiză a modelului cultural din spațiul românesc, cu elementele sale specifice: instrumentele logocratice, dorința auto-distrugerii intelectului, producția de negativitate identitară. Textul prezentat în carte face parte din teza de doctorat a autoarei, teză realizată sub îndrumarea prof. univ. dr. Ioan Drăgan, consacrat ca autor în domeniul sociologiei comunicării și opiniei publice, și susținută în 2004 la Universitatea din București. Inițial, scopul lucrării a fost acela de a prezenta o perspectivă holografică sau holodinamică în studiul sociologic al proceselor de comunicare.

Lucrarea este structurată în trei părți, precedată de motivarea personală a demersului în care autoarea face câteva precizări, informându-l pe cititor asupra câtorva aspecte tehnice ale cărții, originii titlului și a textului. Fiecare parte a cărții se deschide cu câte un citat atent selectat de autoare și care se dorește, parcă, a surprinde esența, invitând cititorul la reflecție, urmând ca pe parcursul documentării acesta să găsească puncte de vedere bine argumentate, astfel încât să-și facă o opinie cât mai calificată. Textul cărții este presărat cu dese note de subsol, după modelul anglo-saxon al abordării fenomenelor, note în care se regăsesc explicații suplimentare, detalii interesante,